

MOSTARSKI BATALJON U 13. HERCEGOVAČKOJ UDARNOJ BRIGADI

Naredbom Štaba 29. hercegovačke udarne divizije,¹²⁶ 14. maja 1944. godine, formirana je 13. hercegovačka udarna brigada, u čiji je sastav ušao Mostarski bataljon i 4. bilečki bataljon iz 11. hercegovačke udarne brigade. Oba ta bataljona bila su u sastavu proslavljene 10. hercegovačke udarne brigade u toku IV i V neprijateljske ofanzive. Dolaskom na područje Prozora Bilečki bataljon se susreo sa Mostarskim bataljonom u Solakovoj Kuli 26. maja.

U Štabu 13. hercegovačke udarne brigade bili su:

DANILO KOMNENOVIĆ, komandant,
ENVER ĆEMALOVIĆ, komesar,
MILORAD KUJACIĆ, zamjenik komandanta,
NOVAK ANĐELIĆ, zamjenik komesara, i
BRANISLAV KISIĆ, načelnik Štaba Brigade.

Milorad, Novak i Branislav postavljeni su na dužnosti po dolasku Brigade u istočnu Hercegovinu.

U Štabu 1. mostarskog bataljona bili su:

MEHMED TRBONJA, komandant,
FADIL NUMIĆ, komesar,
HUSO ALIKALFIĆ, zamjenik komandanta, i
DANILO BILANOVIC, zamjenik komesara.

Po dolasku u istočnu Hercegovinu za komandanta Bataljona postavljen je Omer Mrgan, a Mehmed Trbonja odlazi na jiovu dužnost. Trbonja je nakon oslobođenja za primjernu hrabrost i niz junačkih podviga sa svojim udarnim grupama i jedinicama proglašen narodnim herojem.

U Štabu 4. bilečkog bataljona bili su:

MILAN TABAKOVIĆ, komandant,
NIKOLA KOMNENIĆ, komesar,
MILAN BJELOGRLIĆ, zamjenik komandanta, i
MIRKO IGNJATIĆ, zamjenik komesara.

Poslije susreta bataljona u Solakovoj Kuli, nakon par dana, brigadna kolona sa oko 300 boraca, praćena dugom kolonom hercegovačkih i crnogorskih bivših interniraca u italijanskim koncentracionim logorima, delegacijama koje su se vraćale sa II kongresa omladine u Drvaru i poštanskom karavanom (sa 10 natovarenih konja) od Vrhovnog štaba za istočne krajeve Jugoslavije krenula je na trinaestodnevni marš preko Bjelimića, Borča i Gatačke površi u Divin. Od tada stalno djeluje u sastavu 29. udarne divizije. Na tom maršu Brigada je vodila oštre borbe sa četnicima na prostoru Obija, Čemerna i Lebršnika.

U sastav Brigade ušao je 13. juna 3. stolački bataljon »Savo Belović« iz Južnohercegovačkog partizanskog odreda, čime je udarna moć Brigade znatno povećana.

Brigada je sa glavninom 10. hercegovačke brigade (ukupno 6 bataljona) prodrila u Dubrave, gdje Mostarski bataljon kod Maslina 4. jula sačekuje u zasjedi njemačku kolonu iz Stoca. Tom prilikom pobio je 37 neprijateljskih vojnika i više njih ranio. Zaplijenjen je 1 teški mitraljez, 1 »šarac« i više pušaka sa oko 1.500 metaka. Mi smo imali nekoliko lakše ranjenih drugova.

Njemačka 369. vražja divizija sa hercegovačkim četnicima otpočela je sniježničko-trusinsku operaciju »Sonnenstich« (Sunčani udar) na našu 29. udarnu diviziju s ciljem da razbije i odbaci naše brigade iz istočne Hercegovine.

Od 13. do 30. jula 13. brigada vodila je žestoke borbe sa dijelovima 369. vražje divizije na prostoru Dabrice, Hrguda, Trusine i Slata s ciljem da spriječi palež žita i kukuruza u Dabarskom polju i nanese što više gubitaka neprijatelju i dođe do municije, jer smo u pravom smislu bili »petmetkovići«. U tim borbama Mostarski bataljon se vrlo brzo prilagodio manevarskoj borbi i napadima na bokove i pozadinu neprijateljskih kolona. Pored niza uspješnih borbi, zajedno sa 4. bataljonom, napao je njemačku kolonu na Stubalskoj kiti u kojoj su bile artiljerija i komora[^] Zarobljena je kompletna baterija sa ličnim naoružanjem i zaplijenjena su dva ispravna brdska topa.

U avgustu Brigada sprečava proboj jednog puka njemačke divizije prema Bileći, a Mostarski bataljon na Crvenici 5. avgusta uspijeva da

tuče neprijateljsku bočnu kolonu i da je vrati u Stolac. Tom prilikom ubijen je jedan oficir i 7 vojnika zaplijenivši 2 automata i više pušaka s municijom.

Nakon razbijanja neprijateljske ofanzive Brigada ostaje na svom operativnom prostoru prema Nevesinju i Stocu, vodi borbe sa »vražijci-
ma« i razbija četničke grupe, koje bježe i skrivaju se po šumi.

U Dubravama Omer Mrgan sa nekoliko starih boraca iz Dubrava, uz pomoć partijske organizacije, formira 2. dubravski bataljon, koji ulazi u sastav naše Brigade.

Početak septembra Brigada kreće na jug, prema Trebinju, gdje sa ostalim brigadama 29. divizije razbija 1. grupu jurišnih korpusa Draže Mihailovića, koja je pošla da uspostavi mostobran za prihvata savezničkog desanta na obali Jadrana. U toku septembra na prostoru Trebinja, Bileće i Gacka s tom grupom su vođene oštre borbe, u kojima su naše brigade čestim, energičnim i brzim napadima nanosile četnicima velike gubitke. Razbijene četničke jedinice su pobjegle u Bosnu i Sandžak, a hercegovačkim četnicima nanesen je smrtni udarac. Pojedine grupe i grupice četnika počinju da se kriju po planinama u blizini, svojih sela.

Iz Mostara i sa terena stižu omladinci i Mostarski bataljon narasta na oko 200 boraca. U to vrijeme Vrhovni štab naređuje Štabu 29. udarne divizije da svoje snage orijentiše prema Dalmaciji u cilju sprečavanja izvlačenja njemačkih snaga komunikacijama duž obalnog pojasa.

Naša 10. i 13. hercegovačka brigada sa 2. dalmatinskom brigadom oslobađaju Trebinje 4. oktobra. Mostarski bataljon je upadom u centar grada zarobio 30 »vražijaka« i zaplijenio 4 puškomitraljeza »šarca« i drugu ratnu opremu. Ubijeno je desetak neprijateljskih vojnika.

Dok glavnina Divizije oslobađa Dubrovnik i Herceg-Novi, Južnohercegovačka operativna grupa (13. i novoformirana 14. brigada) orijentisana je na zapad. Tada 13. brigada napada okupatorske garnizone duž pruge Trebinje — Gabela i razbija u devet željezničkih stanica ojačanu italijansku legiju »San Marko«, kojom prilikom je zaplijenjena velika količina oružja, municije i hrane. U napadu na Željezničku stanicu Cvaljina Mostarski bataljon je zarobio oko 90 fašista sa cjelokupnim naoružanjem: 2 mitraljeza, 6 puškomitraljeza i oko 80 pušaka sa velikom količinom municije. U Bataljonu se, pored tri streljačke čete, naoružane sa 24 puškomitraljeza, 25 automata i oko 200 pušaka, formira Prateća četa sa 3 minobacača, 4 mitraljeza i jednom protivtenkovskom puškom. Bataljon ima 270 boraca.

Sa pruge Brigada kreće prema Slanom i Neumu. U selu Trnovici Mostarski bataljon nailazi na ustaše, koje energičnim napadom razbija ubivši sedmoricu. Mještani dočekuju naše borce kao oslobodiocce, grleći ih i ljubeći. U borbi je poginuo Salko Bišćević, đak iz Mostara, kojeg Bataljon sa mještanima uz vojne počasti sahranjuje u porodičnu grobnicu Stipe Bradaša.

Na putu iz Trnovice za Hrasno Mostarski bataljon ubio je 8 njemačkih vazduhoplovnih oficira.

Mostarski, Bilečki i Stolački bataljon su 18. oktobra napali Željezničku stanicu Hrasno, u kojoj se nalazio jači garnizon sa njemačkim jezgrom. U stanici se nalazio oklopni voz sa nekoliko praznih vagona, koji je stigao da izvrši evakuaciju garnizona. Napad je izvršen usred bijela dana a borba je trajala oko dva sata. Na položajima i prilikom povlačenja prema vozu ubijeno je oko 100 neprijateljskih vojnika.

Brigada je oslobodila Stolac 25. oktobra. U toku novembra Brigada je na prostoru Dubrava vodila vrlo teške borbe, posebno na Ravnima, Pijescima i Bivoljem Brdu, te na putu Mostar — Nevesinje, u Bišini, gdje je napadala i naša avijacija uništavajući neprijateljske kamione. U tim borbama bilo je obostranih gubitaka. Izbili smo na brda iznad lijeve obale Bune. Mostarski bataljon će oko tri mjeseca ostati na težištu odbrane Brigade. Okršaji sa ustašama vodili su se skoro svakodnevno. Povremeno su učestvovala i njemačke snage.

Na borbenom putu u Mostarski bataljon su stizale grupe omladinaca iz Mostara i sa terena, a pristizali su i zarobljeni »vražijaci«.

Omladinci iz Mostara upućivani su i u druge jedinice Brigade i Divizije. Bataljon se svojom borbenošću i udarnom snagom svrstao među najbolje bataljone Divizije. Iz Bataljona je otišao veći broj starih boraca u ostale jedinice Divizije i na teren.

Položaje Mostarskog bataljona 23. decembra iz sela Bune napale su ustaše, koje su puštene na odstojanje od oko 100 metara i zasute uraganskom vatrom iz teških i lakih mitraljeza, a po prelasku Bataljona u juriš ustaše su ostavile oko 30 mrtvih na padinama Gubavice bježeći u panici preko rijeke Bune.

Sa tih položaja, uz pomoć tenkovske čete koja nam je bila pridodata, pokušavali smo preći rijeku Bunu, ali nam to nije uspjelo zbog jake artiljerijske vatre.

Početkom januara odlazim preko Tirane u Beograd na politički kurs. Po njegovu završetku, početkom aprila, postavljen sam za komesara 37. vazduhoplovne jurišne divizije.

Izjutra rano 14. februara došao je Vlado Šegrt i predložio Štabu Bataljona da rijeku Bunu prede danju. Komesar Bataljona Fadil Numić sa jednom četom prelazi Bunu na gazu. Ustaše bježe i Bataljon izbija u Južni logor, gdje stižu i ostali bataljoni Brigade koji su forsirali Bunu. Tog dana oslobođen je Mostar.

Oslobođenjem Mostara, u opštoj radosti, bilo je i tuge za svima onima koji su poginuli i ubijeni u borbi za slobodu. Najteže je bilo Adili Fejić, koja je u toku NOR-a izgubila četiri sina, kćerku i dva brata. Adila je ostala bez svog supruga Muhameda još 1926. godine. Sefik, student, nakon kapitulacije Italije dolazi iz logora u Mostar, prebacuje se u 10. hercegovačku brigadu, gdje ga u borbi zarobljavaju četnici i ubijenog bacaju u jamu Sipnicu 1943. godine. Najmlađi sin Ešref utopio se u rijeci Neretvi kod sela Đajića krajem 1943. godine. Najstariji sin Džemal, trgovac, poginuo je u 17. krajiškoj brigadi 1944. godine. Kćerka Šamija uhapšena je nakon odlaska muža u partizane, odvedena u logor Jasenovac i ubijena 1944. godine. Esad, radnik, poginuo je u Čapljini u borbi s ustašama 1945. godine. Adilin brat dr Asim Opijač ubijen je u Mostaru 1945, a drugi brat Alija u Dubravama iste godine. Nakon oslobođenja Mostara kod Adile je došao Salko Fejić da joj izrazi saučešće. U razgovoru ona mu je kazala: »Moj Salko, neka mi je Esad živ, imaću bar s kim podijeliti tugu za poginulim«, na što joj je Salko odgovorio: »Draga strina, i Esad ti je poginuo u Čapljini.« Adili je ostala jedino kćerka Mersija. Svi Adilini sinovi bili su prvoborci i članovi KPJ.

Hatidža Brkić izgubila je četiri sina i kćerku do oslobođenja Mostara. Ona je ostala bez supruga imama Mehmeda 1937. godine. Kćerka Fatima, zvana Velika, student, uhapšena je u Zagrebu i 1942. odvedena u logor Jasenovac, gdje je ubijena. Hivzija, zvani Bauk, student, član Mjesnog komiteta SKOJ-a, ubijen je u četničkom puču u Bijeloj 1942. godine. Hamdija, đak Gimnazije, član Mjesnog komiteta SKOJ-a, poginuo je na Sutjesci. Osman, radnik, nakon kapitulacije Italije dolazi iz logora u Mostar, a odmah zatim izlazi u Mostarski bataljon. Ubili su ga četnici u bolnici u Grušci 1944. godine. Ahmet, zvani Lebro, đak, nakon bitke na Sutjesci dospio je u njemački logor, odakle je pobjegao i ponovo stupio u hercegovačke partizane a poginuo je krajem 1944. godine. Svi Hatidžini sinovi i kćerka bili su predratni komunisti. Njoj je ostala najmlađa kćerka Nela, član SKOJ-a, hapšena više puta do oslobođenja Mostara.

Majke i očeve palih drugova i drugarica posjećivali su preživjeli borci da im izraze saučešće za izginule sinove i kćeri. To su bili tužni

sastanci, sa suzama u očima, ali i s vjerom da su oni, kao i svi pali borci širom Jugoslavije, dali svoje živote za slobodu i ljepše sutra svim narodima i narodnostima u bratskoj socijalističkoj zajednici.

Nakon parade u Mostaru, koji su oslobodile jedinice 8. dalmatinskog udarnog korpusa, 29. hercegovačke divizije i 1. tenkovske brigade NOVJ, Bataljon odlazi u Bijelo polje na odmor. Goneći neprijatelja, Brigada nastupa lijevom obalom Neretve i učestvuje u oslobođenju Ostrošca i Konjica. Cijela Hercegovina bila je oslobođena 4. marta.

U jednomjesečnim krvavim borbama na Ivan-sedlu 29. udarna divizija imala je oko 1.000 boraca izbačenih iz stroja.

Napadom na bokove i pozadinu njemačke odbrane Divizija probija njihovu odbranu 4. aprila na Ivan-sedlu i izbija na liniju Blažuj — Kiseljak, odakle tuče njemačke kolone zajedno s našom avijacijom. Mostarski bataljon na rijeci Lepenici 7. aprila sustiže njemačku grupu od oko 50 vojnika i kompletnu je uništava.

Nakon oslobođenja Sarajeva, 6. aprila, 29. udarna divizija kreće ka Istri i Sloveniji da bi ušla u operativnu potčinjenost 4. armije, koja vodi borbe duž obale Jadrana s ciljem da oslobodi zapadni dio naše zemlje i prva uđe u Trst.

Osamnaestodnevni marš, dug 620 km, 29. divizija završava 23. aprila u Sloveniji. Iz Podgore Mostarski bataljon bez komore kreće preko planine Pivke sa zadatkom da uđe u Postojnu, koja je navodno zauzeta, i da je drži do dolaska jedinica Divizije. Pred Postojnu Bataljon stiže 29. aprila, kada se susreće sa jednim bataljonom 20. divizije i saznaje da su u Postojni Nijemci. Oba bataljona vrše zajednički napad. Dalmatinci izbijaju na Željezničku stanicu, a Mostarci prodiru do centra grada, dok Nijemci drže ostali njegov dio. U zoru Dalmatinci, po naređenju, napuštaju grad i odlaze ka Trstu, a Mostarci se pred njemačkim tenkovima, koji ih tuku uz nastupanje brojnih Nijemaca, u sumrak povlače iz Postojne na okolna brda prema Pivki sa nekoliko ranjenih boraca.

U zoru 1. maja stižu jedinice naše Divizije u rejon Postojne. Komandant Šegrt, sav sretan što naš Bataljon nije uništen, saopštava da je Stab Divizije Mostarski bataljon bio otpisao, jer su mislili da je u Postojni uništen, te Bataljon šalje na odmor. Divizija 2. maja oslobađa Postojnu.

U sastavu Divizije naša Brigada sa 7. slovenačkim korpusom učestvuje u oslobođenju Ljubljane 9. maja, nakon čega 11. maja oslobađa Radovljicu, a potom i Bled, izbivši na sjeverozapadnu granicu Jugoslavije.